

УДК 339:004+330.47

Іванова Л.Г.,
магістр

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м Кривий Ріг, Україна,
e-mail: ivanova_lg@bk.ru

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ

Ivanova L.,
master's student

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: ivanova_lg@bk.ru

INFORMATION SOCIETY: TRANSFORMATION OF APPROACHES TO THE DEFINITION

Мета. Метою дослідження є проведення логічної систематизації різних підходів до визначення терміну «інформаційне суспільство», що дозволить глибше розкрити сутність даного поняття та визначити основні характеристики та тенденції його трансформації.

Методи. Методи порівняння та аналізу (при розгляді еволюції типів суспільства), загальнонаукові методи пізнання, наукової абстракції та системного підходу (для розкриття сутності концепцій розвитку сучасного етапу розвитку глобальної спільноти), систематизації та теоретичного узагальнення (при формулюванні узагальнюючого визначення поняття «інформаційне суспільство»).

Результати. Проведений критичний аналіз основних теоретичних підходів до визначення терміну «інформаційне суспільство», в результаті чого було запропоновано дефініцію, яка враховує особливості сучасного етапу глобалізації і в результаті стане поштовхом для більш глибокого розкриття сутності, основних характеристик та тенденцій розвитку сучасного типу суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, глобалізація, концепція, постіндустриальне суспільство, еволюція, інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. На рубежі тисячоліть використання концепції інформаційного суспільства стає все більш розповсюдженим не тільки в соціальних науках, а й у політичній сфері та в міжнародному бізнесі. Ця концепція тріумфально проникла в сленг письмових та електронних ЗМІ. Проте, через швидке розповсюдження терміну «інформаційне суспільство», трактування його змісту стало досить розбавленим, через що виникає безліч протиріч і неясностей. Завдяки формуванню загальноприйнятої інтерпретації або визначення, заснованих на підтверджених аргументах у професійній та науковій літературі, можливо, було б легше роз'яснити спірні питання і переосмислити сучасну сферу проблем розвитку інформаційного суспільства. Проте, існує безліч теорій інформаційного суспільства, що виникли з різних областей науки, побудованих на різних традиціях. Таким чином, замість систематизації поняття на основі як поширених, так і індивідуальних концепцій, існує постійна боротьба між ними.

Мета статті. Метою дослідження є проведення логічної систематизації різних підходів до визначення терміну «інформаційне суспільство», що дозволить глибше розкрити сутність даного поняття, основні характеристики та тенденції розвитку сучасного типу суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичний базис «інформа-

ційного суспільства» та основні підходи і концепції до його визначення викладені в працях таких вчених, як: Й. Масуда (введення в наукову термінологію дефініції «інформаційне суспільство»), Д. Белл (виділив концепцію інформаційного суспільства як різновид теорії постіндустріального суспільства), М. Кастельс (досліджував інформаційне суспільство як глобальне мережеве суспільство, в якому мережі пронизують усю соціальну й економічну структуру), Е. Тоффлер (розглядав теорію інформаційного суспільства в аналізі трьох хвиль технологічних інновацій), Ф. Махлуп (сформулював теорію визначення економічної ефективності витрат, які пов'язані із виробництвом і поширенням усіх видів інформації, також заклав початок дослідженням взаємозв'язку між економічним розвитком та швидкістю поширення інформації та розвитком інтелектуального капіталу), М. Порат (ввів у науковий обіг визначення «інформаційної економіки», включивши інформаційну діяльність до видової структури економічної діяльності системи національних рахунків).

Виклад основного матеріалу дослідження. За історію свого розвитку суспільство пройшло декілька етапів формування, зокрема: доіндустріальний етап, в якому основним фактором виробництва була земля, а провідною сферою діяльності – сільськогосподарський сектор; індустріальний, в якому відбувся перехід домінуючої ролі в господарстві від сільського господарства до розвитку промислового сектору економіки; наступний етап розвитку суспільства – постіндустріальний – характеризується переважанням в економіці сфери послуг, а також становленням ключової ролі інформації як рушійної сили суспільного прогресу. Зростання ролі інформації та інформаційно-комунікаційної сфери, посилення впливу процесів інформатизації на світогосподарський розвиток призвело до появи специфічної термінології, в межах якої аналізуються зміни, які відбуваються в суспільстві, зокрема, мова йде про дефініцію «інформаційне суспільство».

«Інформаційне суспільство» – це термін, який використовується для опису останньої стадії соціальної історії. Із середини 20-го століття найбільш розвинені країни поступово переходили до нового типу суспільства, інформаційного суспільства. Дане поняття виникло разом із формуванням сучасного типу суспільства, проте широкі дослідження даного феномену розпочалися в кінці 20-го століття. Становлення та розвиток інформаційного суспільства відбувається одночасно зі становленням інформаційно-економічного простору, який, в свою чергу, є умовою і чинником перетворення інформації в суспільно значимий і доступний ресурс, а також середовищем широкомасштабних інформаційних взаємодій.

Аналіз теоретичних джерел [1-7] дозволив виділити п'ять основних підходів до визначення поняття «інформаційне суспільство», а саме технологічний, економічний, професійний, просторовий та культурний.

Технологічний підхід набув поширення наприкінці ХХ століття. Підхід базується на обґрунтуванні положення, що нові технології (кабельне та супутникове телебачення, Інтернет, персональні комп'ютери (ПК), нові офісні технології, особливо он-лайнні інформаційні послуги та інші) є одним із найбільш помітних показників нового часу, і, відповідно, сигналізують про розвиток інформаційного суспільства. Крім того, значний обсяг технологічних інновацій призвів до відновлення соціального світу, тому його вплив є досить глибоким. Е. Тоффлер виділив три хвилі технологічних інновацій: перша – сільськогосподарська революція, друга – промислова, третя – інформаційна революція. Тобто об'єднання інформації та комунікаційних технологій (ІКТ) є першопричиною переходу в нове «інформаційне суспільство» [5]. Одним із представників даного підходу є Й. Масуда, який під терміном «інформаційне суспільство» розумів «новий тип суспільства, в якому влада інформацією (але не матеріальними благами) є рушійною силою його трансформації і розвитку» [7].

Згідно з економічним підходом, зростання обсягів інформатизації у виробничій, організаційній та суспільній діяльності призводить до економічного розвитку. Економічну цінність процесів інформатизації суспільства досліджував М. Порат, ввівши у науковий обіг визначення «інформаційної економіки», включивши інформаційну діяльність до видової структури економічної діяльності системи національних рахунків. М. Порат виділяв первинні та вторинні інформаційні сектори економіки. Первинний інформаційний сектор, за М. Поратом, включає в себе виробничий сектор галузі і сектор надання ринкових інформаційних послуг. Вторинний інформаційний сектор охоплює головним чином пошук і розробку нових знань, а також діяльність із планування, програмування, маркування. Всі інформаційні служби державної системи управління і приватного бізнесу, які створюють інформацію та інформаційну техніку для внутрішніх потреб країни, входять до складу сектору вторинної інформації [3]. Так, Н. Мур інформаційним називав «суспільство, в якому інформація використовується як економічний ресурс, суспільство пов'язує їх, весь розвиток індустрії ґрунтується на виробництві необхідної інформації». При цьому Дж. Нейсбітт стверджував, що «інформаційне суспільство є економічною дійсністю, а не просто ментальною абстракцією». Він відзначав, що суспільство наближається до стадії інформаційного завершення, до зупинення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах господарювання [7].

Ф. Махлуп у своїх фундаментальних дослідженнях започаткував теорію визначення економічної ефективності витрат, які пов'язані із виробництвом і поширенням усіх видів інформації. Вчений вперше обґрунтував різницю між термінами «інформація» і «знання»: «Виробництво нових знань не завершено до тих пір, поки вони не передані іншому і не є надбанням більш ніж однієї людини... інформувати – означає передавати знання... Інформація... виробляється з метою вкласти знання в розум іншого. Будь-яка інформація в звичайному значенні цього слова є знання, хоча не всяке знання можна назвати інформацією» [1].

У своїх подальших роботах Ф. Махлуп спрогнозував, що економічний розвиток у найближчій перспективі визначатиметься доступністю та швидкістю розповсюдження інформації у суспільстві, а також обсягом інтелектуального капіталу. Для виявлення особливостей функціонування ринків товарів і послуг та ціноутворення дослідник впровадив у науковий обіг термін «ринкова інформація», виділив наслідки асиметрії інформації, яка може призвести до прорахунків у прогнозуванні та опрацюванні економічної політики на всіх рівнях управління і на всіх ринках.

Професійний підхід найбільш розповсюджений серед соціологів. Він тісно пов'язаний з роботою Д. Белла, одного з найвідоміших теоретиків «постіндустріального (інформаційного) суспільства». За Д. Беллом суспільство перейшло у стадію інформаційного, коли переважна більшість професій знаходиться в інформаційній сфері. Збільшення зайнятості у сфері послуг при пропорційному зниженні у сфері виробництва вчений розглядає як заміщення фізичної праці «білокомірцевою» працею. Вважаючи, що «сировиною» для «білокомірцевої» праці є інформація, необхідно визначити, що значне збільшення частки зайнятих в інформаційній сфері може трактуватися як виникнення інформаційного суспільства. Д. Белл розглядав «інформаційне суспільство» як «суспільство, що самоорганізовується в сфері знань, соціального контролю, інноваційного менеджменту та змін...» [4].

Згідно з просторовим підходом, найбільше значення у світогосподарському розвитку мають глобальні інформаційні мережі. Значний внесок у розвиток даного підходу здійснив М. Кастельс, довівши, що головною рисою інформаційної епохи стали мережі, які пов'язують між собою людей, інститути і держави [6]. Він вважає, що наприкінці ХХ століття в результаті розвитку інформаційних технологій створилася нова форма

капіталізму («інформаційний капіталізм»), яка повсюдно використовує інформаційні мережі. Тобто, інформаційне суспільство розглядається як глобальне мережеве суспільство, в якому мережі пронизують усю соціальну й економічну структуру.

Культурний підхід базується на постулаті використання критеріїв культури і є найбільш обґрунтованим методом оцінки інформатизації, проте культурні артефакти гірше за інших піддаються вимірюванням і формалізації. Необхідно відзначити, що сучасна культура є більш інформативною, ніж будь-яка попередня, при якій суспільство функціонує в медіанасиченому середовищі. Однак більшість досліджень даного підходу присвячена оцінці розвитку в якісних характеристиках, де вказується, наскільки очевидно, що знаків і інформації сьогодні значно більше, ніж у попередні епохи. Визначним представником даного підходу є Б. Мураній, який виділив «новий тип суспільства, в якому людство має можливість очолити новий тип буття (життя), мати вищі стандарти життя, виконувати кращу роботу, відігравати важливішу роль в суспільстві завдяки глобальному використанні інформації та інформаційних технологій» [2,7].

Аналіз концепцій інформаційного суспільства дозволяє сформулювати узагальнююче поняття, в якому інформаційне суспільство – це якісно новий тип суспільства, який формується під впливом глобальних процесів інформатизації та характеризується широкою взаємодією технологічного і соціально-економічного прогресу, а саме: всебічним використанням інформації не тільки як економічного ресурсу, а й предмету масового споживання; поглибленням процесів інформаційної інтеграції країн світу, що веде до формування глобального інформаційного простору; формуванням нових моделей та норм соціальної поведінки на основі інформаційних моделей, за яких змінюється соціальна структура суспільства – на місце класового поділу приходять професійний; переважаючим засобом виробництва стають знання та інформація, а процес прийняття рішень відбувається на засадах нової «інтелектуальної технології».

Висновки. Існуючі підходи до опису феномену інформаційного суспільства характеризують його з різних сторін, при цьому виявляючи нові характеристики. При цьому спільним в усіх підходах є виділення двостороннього тісного зв'язку між розвитком інформаційного суспільства та економічним, культурним, технологічним, політичним зростанням. Дефініція «інформаційне суспільство» характеризує сучасний етап розвитку цивілізації, який базується на зростаючій ролі інформації, інформаційно-комунікаційних технологій, а також на можливості всебічного їх використання для отримання знання, що призводить до подальшого поширення інформації і акумулювання ідей, до зростання обсягу та якості знань і способів їх застосування.

Список літератури/ References

1. Machlup F. (1984) Knowledge: Its Creation, Distribution and Economic Significance, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 304 pp.
Machlup F. (1984) Knowledge: Its Creation, Distribution and Economic Significance, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 304 pp.
2. Khosrow M. (2009) Encyclopedia of information science and technology, Information Resources Management Association, USA, Information Science Reference, 4292 p.
Khosrow M. (2009) Encyclopedia of information science and technology, Information Resources Management Association, USA, Information Science Reference, 4292 p.
3. Webster F. (2006) Theories of the Information Society, London, New York, Taylor & Francis Group, 314 pp.
Webster F. (2006) Theories of the Information Society, London, New York, Taylor & Francis Group, 314 pp.
4. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – Москва : Прогресс, 1986. – с. 330–342.

- Bell, D. (1986) *Sotsyal'nye ramki informatsionnogo obshchestva* [Social frames of information society] *Novaya tehnokraticeskaya volna na Zapade* [New technocratic wave in the West], Moscow, Progress Publ, pp. 330–342
5. Тоффлер Э. Шок будущего: пер. с англ. / Э. Тоффлер – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
- Toffler, E. (2002) *Shok budushchego* [Shock of the future: translated from English], Moscow, Izdatel'stvo AST Publ, 557 pp.
6. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура (Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратан) / М. Кастельс // Гос. ун-т. высш. шк. экономики. – М. – 2000. – 606 с.
- Kastel's, M. (2000) *Informatsionnaya epoha: Ekonomika, obshchestvo i kul'tura* [Informational epoch: economy, society and culture], Moscow, 606 pp.
7. László Z. (2008) Karvalics Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression) *Information Society. From Theory to Political Practice. Coursebook, Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 245 pp.*
- László Z. (2008) Karvalics Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression) *Information Society. From Theory to Political Practice. Coursebook, Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 245 pp.*

Дата надходження рукопису 21.04.2016 р.

Objective. *Research objective is a logical systematization of different approaches to «information society» term defining which will reveal the deeper essence of this concept, identify the main characteristics and trends of its transformation.*

Methods. *Methods of comparison and analysis (for considering the society types evolution), general methods of knowledge, scientific abstraction and systematic approach (for disclosure of the global community current stage concepts) and systematizing theoretical generalization (for the general definition of "information society" formulating).*

Results. *Critical analysis of main theoretical approaches to defining the term of «information society» have been conducted, resulting in proposed definition, which takes into account the current stage of globalization, and as a result will become a push for better disclosure of the nature, the main characteristics and trends of the modern type of society.*

Key words: *Information society, concept, post-industrial society, evolution, informatization, information and communication technology.*

Цель. *Целью исследования является проведение логической систематизации различных подходов к определению термина «информационное общество», что позволит глубже раскрыть сущность данного понятия и определить основные характеристики и тенденции его трансформации.*

Методы. *Методы сравнения и анализа (при рассмотрении эволюции типов общества), общенаучные методы познания, научной абстракции и системного подхода (для раскрытия сущности концепций развития современного этапа развития глобального сообщества), систематизации и теоретического обобщения (при формулировании обобщающего определения понятия «информационное общество»).*

Результаты. *Проведен критический анализ основных теоретических подходов к определению термина «информационное общество», в результате чего было предложено дефиницию, которая учитывает особенности современного этапа глобализации и в результате станет толчком для более глубокого раскрытия сущности, основных характеристик и тенденций развития современного типа общества.*

Ключевые слова: *информационное общество, глобализация, концепция, постиндустриальное общество, эволюция, информатизация, информационно-коммуникационные технологии.*